

Akademik ilgiler ve Diyanet

AKADEMİK DÜNYA NEZDİNDE DİN VE DİNSEL KURUMLARA İLİŞKİN KONULARIN BİR PROBLEMATİK OLARAK ELE ALINMASI UZUNCA BİR SÜRE İLGİ ÇEKİCİ SAYILMAMIŞ; BU BAĞLAMDA ÜRETİLEN ÇALIŞMALARDA DA SONUÇTA YAYGIN BİLİM ZİHNİYETİNİN ETKİSİNE AÇIK, “DAR” BİR PERSPEKTİF FAZLASIYLA ETKİLİ OLMUŞTUR.

Diyanet İşleri Başkanlığı, modern Türkiye'nin en köklü kurumları arasında yer alır. Bununla beraber Başkanlığın Cumhuriyet'le yaşıt tecrübesinin akademi dünyasında yeterli bir ilgi ve coşkuyla ele alındığından söz etmek zordur. Diyanet İşleri Başkanlığı bugün geldiği noktada başta teolojik ve sosyolojik bağlamlar olmak üzere, toplumun genelinde pek çok noktada ele alınıp değerlendirilmekte, varlık ve meşruiyetini sorgulamaya yönelik tartışma ve polemiklere rağmen, her seferinde daha yeni bir dil ve üslup kazanarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu hareketlilik uluslararası bilim çevrelerinin de dikkatinden kaçmamaktadır. Ne var ki Türkiye'nin mevcut akademik müktesebatında Diyanet alanına ilişkin araştırmalara yönelik rağbet çok zayıf bir şekilde yer almaktadır.

Laik bir cumhuriyette dinle devlet arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceği, Türkiye örneğinde Müslüman toplumun dinsel talep ve beklentilerinin hangi kıstaslar içinde açıklığa kavuşturulacağı her zaman sorunlu olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığını geleneksel Müslüman devlet pratiklerindeki örnekleriyle ilişkilendirerek kurumu bir tür “şeyhülislamlık bakiyesi” olarak tasvir eden değerlendirmeler güçlü bir kök ve hafıza arayışına duyulan ihtiyacı yansıtırken; onu laik pratikler için-

Fotoğraf: Ahmet Akman / ISAM Kütüphanesi

de açıklamaya koyulanlar da sonuçta kurumu modern gerekliliklerin bir parçası olarak yansıtmaktan yanadırlar.

Diyanet İşleri Başkanlığına ilişkin değerlendirme ve çözümlenmelerin akademi dünyasından bağımsız bir dil ve üslupla gerçekleşiyor olması oldukça şaşırtıcıdır. Bu gelişme akademi dünyasının soruna kayıtsızlığıyla ancak açıklanabilir. Türkiye koşullarına has sayılabilecek bu durumun Türk laikliğinden beslenen yanları göz ardı edilemez. Öte yandan bu çerçevede üretilen yorum ve analizlerin bile sonuçta kendilerini “açıklama”yla sınırlı tutmayı tercih etmeleri oldukça manidardır. Oysa Diyanet'in kurumsal kimlik ve yönetsel organları kadar Türkiye ve dünya ölçeğindeki kıymetini de takdir edip

anlamak gerekir. Çoklukla açıklamanın kolaycılığına teslim olmuş bir bakış açısı, anlamamanın zorlu ve çetin sayılabilecek yollarına sokulmayı göze alamamaktadır.

Sadece din ve Diyanet alanıyla sınırlı olmaksızın üniversitelerimizin belli başlı sosyal gerçekliklere karşı öteden beri sahiplendikleri mesafeli duruşları, ayrıca tercihe şayan buldukları konuları da gerçeklik dünyasının kıyısında aramaya daha açık olmaları bugün aşılması gereken problem alanlarının başında yer almaktadır. Gerçi 90'lı yıllardan itibaren söz konusu ilgisizliğin kısmen de olsa sona erdiğinden söz etmek mümkündür ancak yine de sorunun entelektüel, bilimsel ve ahlaki boyutlarındaki ihmaller dikkat çekmeye devam etmektedir.

LAİK BİR CUMHURİYETTE DİNLE DEVLET ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN NASIL DÜZENLENECEĞİ, TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE MÜSLÜMAN TOPLUMUN DİNSEL TALEP VE BEKLENTİLERİNİN HANGİ KISTASLAR İÇİNDE AÇIKLIĞA KAVUŞTURULACAĞI HER ZAMAN SORUNLU OLMUŞTUR.

Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere, din alanının belli başlı unsurlarının birer kıymet hükmü olarak inceleme ve araştırma dışında bırakılmasında üniversite sisteminin muhtariyetine ilişkin kısıtlayıcı yapılanmalardan, akademilerin kendilerini Türk laikliğinin tamamlayıcı/sorumlu birer ögesi olarak konumlandırışına kadar pek çok neden sayılabilir. Nitekim din alanı uzunca bir süre bilimsel araştırmalardan uzak tutulmuş, aydınlanmacı-pozitivist arka plan içinde gözden düşürülmeye çalışılmış, ihtiyaç duyulduğu her seferinde de şu ya da bu şekilde ateşli bir laiklik vurgusundan öteye gitmeyen bir eleştiri-politikle konuya dokunulmazlık kazandırılmıştır. Böylece akademik dünya nezdinde din ve dinsel kurumlara ilişkin konuların bir problematik olarak ele alınması uzunca bir süre ilgi çekici sayılmamış; bu bağlamda üretilen çalışmalarda da sonuçta yaygın bilim zihniyetinin etkisine açık, “dar” bir perspektif fazlasıyla etkili olmuştur. (Subaşı, Necdet (2005). Ara Dönem Din Politikaları, İstanbul: Küre.)

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığına ilişkin çalışmalarda keyfilik, sınırlılık ve çoklukla politik çıkarımlara meyleden çözümlemeler, gerçekte Türkiye'nin hem tarihsel hem de sosyo-politik gerçekliğinin en öncelikli yansımalarından biri olan din alanının nasıl olup

da hafife alınabildiğini göstermeye yetmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığını gerek kurumsal gerekse misyon ve statü düzeyinde ele alan çalışmalarda özellikle son zamanlarda gözlenen artış bile kuruma yönelik devasa tartışmalara odaklanmak ve sadra şifa çözümler üretmekten bir hayli uzaktır. (Gözaydın (Gözaydın, İhtar (2009). Diyanet -Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi-, İstanbul: İletişim) ve Kara (2008 Kara, İsmail (2008). Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslam, İstanbul: Dergâh) gibi birkaç istisnai katkının bu durumu izale etmeye yetmediği açıktır. Gözaydın, Diyanet İşleri Başkanlığına idari hukuk açısından yaklaşırken Kara (2008), bütünü bir “mesele” olarak yaklaşmaktadır.) Hâlbuki Başkanlığın Türkiye'nin fiili koşullarındaki yeri, din alanının kurumsal temsilleri ve toplumun dinî beklentilerinin laik devletteki karşılıklarının nasıl şekillendiği gibi hususların soğukkanlı bir şekilde ele alınması gerekirdi.

Diyanet'i Cumhuriyet öncesi dinî kurumların bir devamı olarak görmek isteyenler kadar onu laik-seküler bir dinselğin temsili olarak gören yaklaşımlar da akademiye kendine bir karşılık bulmakta gecikmemiştir. Dikkat edildiğinde bugün akademik dünyada üretilen ve “diyanet edebiyatı” başlığı altında tasvir edilebilecek faaliyetler zinciri yukarıda dile getirilen zaafı bilfiil taşımakla birlikte şu üç zeminde ilerleme kararlılığı göstermektedir:

Fotoğraf: Çihat Hıdır

Bunlardan ilkinde Diyanet, laik devlet kurumsallaşmasının “geçici” bir parçası olarak ele alınmakta, onun dinsel muhteviyatından ise tedirginlikle söz edilmektedir. Bu çalışmalarda Diyanet, erken dönem pozitivist yaklaşımların radikal çıkarımlarına paralel bir şekilde değerlendirilmekte ve kurum, âdeta geçiş dönemlerine özgü bir “garabet” olarak tasvir edilmektedir. Bu yaklaşımın tarihsel ve toplumsal düzeydeki sonuçları dikkate alındığında miadını çoktan doldurmuş olduğundan söz etmek mümkündür.

İkinci yaklaşım, Diyanet'i sistem gereklilikleri içinde açıklamaya koyulur. Türk laikliği, sık sık tutarsızlık iddialarıyla sorgulanır. Laik, liberal ya da radikal atak ve karşı söylemlerin öne çıkardığı sorulara cevap sadedinde ortaya konan bu çalışmalarda kurumsal meşruiyet tarihsel gerçeklikten günümüz gerçekliğine kadar uzanan bir süreklilik içinde aranır ve toplumun dinî bakiyesine yönelik pragmatik ilgiler hareket noktası olarak öne çıkarılır. Yaygın akademik söylemde aslanan, kurumun güvenlik ve dayanışma kaygıları başta olmak üzere varlık ve meşruiyetinin üzerine inşa edildiği sosyolojik repertuarın deşifre edilmesidir.

Üçüncü yaklaşım, ilahiyat alanında kendine ancak bir yer bulabilmiştir. İlahiyat alanında üretilen çalışmalarda yapılan analizler çoklukla kurum içinde dolaşma sokulmak üzere planlanmış gibidir. Bu çalışmalara ağırlığını veren ana tema kurumun yapısal özelliklerine daha fazla odaklanmasıdır. Kurumun ürettiği hiz-

metler, bu hizmetlerin kamusal karşılıkları gibi ele alınan konuların pek çoğunda “hizmet içi analiz” belirleyici temel kriter olarak öne çıkmaktadır.

Bugün gelinen noktada Diyanet İşleri Başkanlığının hem laik devlet pratikleri içindeki açmazları hem de Müslüman zihninin oluşum ve devamlılığındaki rolleri üzerinden incelenmesi gerekmektedir. Din alanının Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle kontrol edildiği ve bu nedenle de Devletin dinî hareketliliği manipüle etmek üzere söz konusu kurumu ihdas ettiğini iddia edenler az değildir. Bugün Diyanet'i negatif bir kurum olarak ele alan eleştiriler kadar aynı kurumu dinî hayatı pekiştiren, güçlendiren yaklaşımlar da önemlidir ve her iki perspektif de kendine toplumda güçlü bir karşılık bulmakta zorlanmamaktadır. Oysa akademik çalışmalarda olması gereken, bu bir hayli paradoksal sayılabilecek görüş ve düşüncelerin nasıl olup da toplumda makes bulabildiğini, bu gerçekliğin nasıl tebarüz ettiğini açıklığa kavuşturmadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının meşruiyetini hem dinsel hem de laik duyarlıklar temelinde tartışmaya açanlar, akademik platformlarda da bu kurumu her zaman tartışmalı sayılabilecek bir yapılanma olarak takdim etmektedirler. Diyanet İşleri Başkanlığı, giderek artan etkisi, devasa yapılanması ve hem yasal hem de toplumsal taleplerle örtüşen varlığıyla artık daha derinlikli, kapsamlı ve her hal ü kârda soğukkanlı incelemelere konu edilmeyi hak etmektedir.